

Дем'яненко Н.Б., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПОЛЬСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті аналізуються трансформації фразеологічних одиниць та їх структурно-семантичні типи у польській, українській та російській мовах.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, фразеологічні трансформації, засоби масової інформації.*

Відповідно до реалій часу мовна картина світу піддається певним змінам, і хоча ці зміни відбуваються по-різному стосовно кожного рівня мови та її підсистеми, це призводить до процесів трансформації на всіх мовних рівнях. Найбільші зміни характерні для тих мовних підсистем, що безпосередньо пов'язані з вираженням семантики і прагматики як у номінативному, так і комунікативному процесах.

Загальновідомо, що лексичний склад мови – це найбільш рухливий процес трансформацій мовних засобів внаслідок розумової діяльності людини, оскільки особливість лексичних засобів мови полягає у номінуванні усього нового, що з'являється в дійсності. Будь-яка епоха породжує велику кількість слів і зворотів, які з'являються відповідно до змінених потреб, цінностей і реалій життя, але в періоди інтенсивного розвитку суспільства, соціальних змін і катаклізмів процеси трансформації в мові, а особливо в її лексико-семантичній системі, найбільш масштабні. Активізація соціальних процесів створює явища трансформації не тільки в лексиці мови, а й у фразеології, причому, у фразеології вони є більш інтенсивними і значущими. Як справедливо зазначив видатний дослідник фразеології О.М. Бабкін, «ідіоматика – це «свята святих» національної мови, в якій неповторним чином маніфестується дух і своєрідність нації» [7, с. 174].

Метою нашої статті було дослідити і систематизувати види фразеологічних трансформацій у текстах і заголовках сучасних польських, українських та російських засобів масової інформації. **Джерельну базу** нашої розвідки склали фразеологічні одиниці, використані у польських, українських та російських періодичних виданнях. Вибір цих видань був довільним і необмеженим.

Слід зазначити, що стосовно визначення фразеологічних одиниць ми дотримуємося точки зору В.Л. Архангельського, О.С. Ахманової, Л.А. Булаховського, В.М. Телії, М.М. Шанського, які відносять до фразеологізмів не лише ідіоми, а й прислів'я, приказки, фразеологічні сполучення і крилаті слова, тобто фразеологічні вирази за термінологією М.М. Шанського [9, с. 44].

Вживаючи термін «трансформація», ми виходимо із цитати Т.С. Гусейнової про те, що трансформація – це «будь-яке відхилення від загальноприйнятої норми, закріпленої у лінгвістичній літературі, а також її імпровізована зміна з

експресивно-стилістичною метою» [4, с. 7]. А, отже, у нашій статті ми використовуємо термін «трансформація» у значенні імпровізована зміна.

Читаючи і досліджуючи у лінгвістичному аспекті періодичні видання, ми спостерігаємо безперервну зміну мови і стилю, оскільки сучасні засоби масової інформації можна розглядати як «своєрідний полігон для формування мовних процесів, нових тенденцій у сучасній мові, які викликані різноманітними екстралінгвістичними факторами [8, с. 112].

Фразеологічні трансформації розглядаються у працях багатьох дослідників фразеологічних одиниць: В.В. Виноградова [1], Н.М. Шанського [9], О.І. Молоткова [6], Т.С. Гусейнної [4], Е.Д. Головиної [2], В.В. Горлова [3], Л.І. Житеневої [5] та ін. Проаналізувавши існуючі класифікації фразеологічних трансформацій, можна зробити висновок про те, що лінгвісти не мають спільної думки про способи трансформації фразеологічних одиниць. Проте, ми спробували поділити усі трансформації на 4 найбільш узагальнені групи.

1. Семантичні трансформації. Ці трансформації наповнюють фразеологічний зворот новим змістом при збереженні його лексико-граматичної цілісності. При семантичних трансформаціях відбувається наповнення фразеологізму новим змістом у нових умовах контексту, при цьому зберігається його лексико-граматична цілісність. Розглянемо приклади семантичних трансформацій у різних мовах.

На подвійну актуалізацію фразеологізму *trzymać rękę na pulsie (czegoś)* «добре орієнтуватися в актуальній ситуації, уважно слідкувати за перебігом чогось» натрапляємо в контексті: *On zawsze trzymał rękę na pulsie mój i obyczajów. To był lekarski nawyk.* Як бачимо з наведеного прикладу, ми маємо справу із фразеологізмом *trzymać rękę na pulsie*. Однак, у подальшому контексті на нього накладається буквально-не значення словосполучення. Буквальне значення одного компонента-прикметника *lekarski* «лікарський» фразеологізму спричинило відродження дослівного значення цілого фразеологізму.

У газетному повідомленні російськомовного видання зустрічаємо фразу про те, що *Московские власти достанут диггеров из-под земли.* Як бачимо, фразеологізм *достать из-под земли* («дістати щось за будь-яку ціну, чого б це не коштувало») трансформується у вільне словосполучення. Тобто тут йдеться про те, що влада буде ловити і штрафувати порушників закону про заборону прогулянок по каналізаційній системі Москви.

Інший приклад вживання фразеологізму в обох його значеннях (буквальному і фразеологічному) маємо у прикладі з українського періодичного видання: *У метро наполегливо цвітуть і пахнуть розсадники усляких інфекцій – бомжі.* Тут ми маємо справу із фразеологізмом, на який також накладається буквально-не значення словосполучення, оскільки йдеться про неприємний запах, який розноситься від бомжів. Саме лексема *бомж* спричиняє дослівне значення усієї фразеологічної одиниці.

2. Лексичні трансформації. Це, на нашу думку, найбільш цікавий вид трансформацій. При лексичних трансформаціях відбувається заміна одного або декількох компонентів фразеологізму. Розглянемо приклади.

Перетворення фразеологічного виразу *курчат по осені рахують* бачимо у цитаті із українського журнального тексту: *Порушників порахують по осені*. Таку саму заміну лексеми *кохання* на лексему *танго* спостерігаємо у цитаті з україномовної газетної статті: *Танго всі віки покірни*.

У російськомовних періодичних виданнях теж спостерігається велика кількість використання лексичних трансформацій. Так, у статті про московського безпритульного Сашка, який знайшов на вулиці нову маму, читаємо: *Переволлощение блудного сына* (від фразеологічного звороту біблійного походження *возвращение блудного сына*). Фразеологічний зворот *а воз и ныне там* «справа, яка стоїть, не робиться, не рушає з мертвої точки» – крилатий вираз з байки І.А. Крилова. Це фразеологізм, трансформації якого дуже широко використовуються у російськомовних періодичних виданнях. Наприклад, у цитаті *а гроб и ныне там* з газетної статті мова йде про мавзолей. У статті про платні стоянки в аеропортах зустрічаємо фразеологічну трансформацію *шлагбаум и ныне там* цього ж фразеологізму *а воз и ныне там*. У статті про думки покупців щодо доцільності музичного фону у великих магазинах зустрічаємо використання лексичної трансформації фразеологічного звороту *реклама – двигатель торговли* у цитаті *Алла Пугачова как двигатель торговли*.

Польські періодичні видання теж не стоять осторонь фразеологічних трансформацій. Так, можемо зустріти такі трансформації фразеологізму *złota młodzież* «розбещена надмірним достатком молодь, що веде безтурботний стиль життя, користуючись соціальним статусом і матеріальним становищем своїх батьків» у використанні фразеологічних зворотів *jabłkowa młodzież*, *bananowa młodzież*. Трансформація фразеологізму *zaglądać do kieliszka, butelki* «регулярно вживати алкоголь» спостерігається у цитаті *zaglądać do kufla*. Шляхом заміни компонента *kieliszek* «чарка» (або його варіанта *butelka* «пляшка») на *kufel* «кухоль» конкретизовано сему «алкоголь» семантичної структури вихідного фразеологізму: трансформація *zaglądać do kufla* набуває денотативного значення «регулярно вживати пиво». Іншим прикладом вживання модифікованого фразеологічного звороту є рекламний текст *Masz świat w zasięgu karty*. Даний текст виник внаслідок заміни компонента фразеологізму *w zasięgu ręki*. Подібним чином відбулася модифікація фразеологізму *wziąć coś na rozum* у газетному тексті *Weź to na spokoj!* У текстах періодичних видань можемо зустріти вживання фразеологічних трансформацій *grać na tej strunie*, *gra na tej nucie*, утворених від фразеологізму *grać, zagrać na czyichś uczuciach, nastrojach, emocjach* – «використовувати, зазвичай цинічно, чийсь почуття, настрої або емоції для досягнення власної мети». У цих прикладах ми бачимо, що компоненти фразеологізму, які замінюють назви почуттів, пов'язані із основним значенням дієслова *grać*. Але ця заміна не несе зміни семантики фразеологізму.

3. Морфологічні трансформації. Це трансформації, що відбуваються на рівні граматичної форми, тобто полягають у заміні граматичної форми одного або декількох компонентів.

Так, зміну граматичної форми одного з компонентів можемо спостерігати у наступній цитаті із польського періодичного видання: *Jego opór to walka z wiatrakiem*

(замість *walka z wiatrakami*); *Bez zmrżenia powieka* (замість *bez zmrżenia powiek*); *Mieć większe problem na głowie* (замість *mieć większe problemy na głowie*).

Із фразеологічними трансформаціями пов'язаний семантичний розвиток окремих слів-компонентів фразеологізму: їх актуалізація, виявлення прихованих семантичних і словотвірних можливостей активізує утворення нових сполучень. Так, сучасний етап розвитку, наш час у російській мові все частіше носить назву *времечко*. З цим пов'язано формування таких фразеологізмів, як *герои нашего времечка* від *герой нашего времени*; *всему свое времечко* від фразеологізму *всему свое время*.

В українських періодичних виданнях можемо зустріти наступні випадки морфологічних трансформацій фразеологічних одиниць. У цитаті: *життя підсунуло свиню* фразеологізм «підсунути свиню» із значенням «навмисне чи ненароком завдавати кому-небудь прикрощів, чинити підлість або діяти підступно проти когось», орієнтований на суб'єкт дії – особу, пов'язується із абстрактним поняттям – «життя». Внаслідок цього виникає контекстуальне фразеологічне значення, у якому змінюється компонент і формується новий набір семантичних компонентів. У іншому прикладі *всі скрині всіх Пандор* маємо зміну граматичної форми базового фразеологізму *скринька Пандори* – «вмістилище зла, лиховісний дар»; у прикладі *Рубали хвилини мечами Дамокла* – граматична трансформація фразеологічної одиниці *меч Дамокла* – «небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь».

4. Синтаксичні трансформації. Трансформації такого типу мають місце тоді, коли відбувається зміна у компонентному складі фразеологічної одиниці. Введення додаткових слів у фразеологічні звороти надає їм нових смислових відтінків. Наприклад: *Поэзии для стільних виступів – можна сісти в брудну калюжу*. У цьому прикладі використаний фразеологізм *сісти в калюжу* – «поставити себе в незручне, дурне, смішне становище». Як бачимо, прикметник *брудна*, введене в цей фразеологізм, розширює значення звороту: «дозволити себе втягнути в нечесну гру, стати жертвою махінацій вороже налаштованих людей». Іноді можемо спостерігати скорочення того чи іншого фразеологізму. Так, у прикладі *дим без вогню* можемо спостерігати скорочення звороту *немає диму без вогню*, яке ілюструє загальну причинність у світі. Дана ж трансформація використана для визначення марної паніки. У цитаті з україномовного періодичного видання *І чому зубителів природи ніхто не вдарить як слід по руках?* бачимо поширення фразеологізму *вдарити по руках* компонентами, які надають одиниці підсилюючого значення.

Поряд із збільшенням компонентного складу, можемо спостерігати й скорочення прислів'їв, приказок та інших фразеологічних одиниць. Наприклад, пол. *rzucać słowa* (від *rzucać słowa na wiatr*), *po nitce do kłębka* (від фразеологізму *dojść po nitce do kłębka*), *woda jest za mokra* (від фразеологізму *woda jest za mokra, a cukier za słodki*), *upiec pieczeń* (від фразеологізму *upiec pieczeń przy jednym ogniu*); укр. *про вовка промовка* (від *про вовка промовка, а вовк до хати*), *око за око* (від *око за око, зуб за зуб*), *ні сіло, ні впало* (від *ні сіло, ні впало дай баба сало*); рос. *заварить кашу* (від *заварил кашу, сам и расхлебывай*), *чужими руками (чужими руками жар загребать)*, *ни в зуб ногой* (від *ни в зуб ногой не втолкнешь*) тощо.

Таким чином, фразеологія – це особливий розділ лінгвістичної науки, що відображає все багатство та повноту образних засобів мови. Трансформування фразеологічних одиниць призводить до розширення можливостей їх трактування та суб'єктивної інтерпретації носіями мови, що виражається у вигляді так званих нюансів смислу, які у кожній конкретній ситуації вносять щось своє у трактування фразеологічної одиниці. Усі фразеологічні трансформації можна поділити на чотири великих групи: 1) семантичні трансформації, 2) лексичні трансформації, 3) морфологічні трансформації та 4) синтаксичні трансформації. Найбільш часто вживаними є лексичні трансформації.

Проаналізувавши використання фразеологізмів у польських, українських та російських періодичних виданнях, можна зробити висновок про те, що використання традиційних, базових фразеологічних одиниць помітно скорочується, тоді як кількість трансформованих фразеологічних одиниць помітно збільшується. Авторське трансформування фразеологічних одиниць сприяє більшому контакту з читачем, для якого важливим є виразність і образність, яку містить той чи інший трансформований фразеологізм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Виноградов В.В.* Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – 312 с.
2. *Головина Э.Д.* Виснет ли брань на воротах? Как мы коверкаем фразеологизмы / Э.Д. Головина // Русская речь. – 2003. – № 5. – С. 61–65.
3. *Горлов В.В.* Фразеологизмы как средство выразительности на страницах газет / В.В. Горлов // Русский язык в школе. – 1992. – № 5/6. – С. 35–37.
4. *Гусейнова Т.С.* Трансформация фразеологических единиц как способ реализации газетной экспрессии / Т.С. Гусейнова. – Махачкала, 1997. – 188 с.
5. *Житенева Л.И.* Фразеологизмы – средство газетной выразительности / Л.И. Житенева // Русская речь, 1984. – № 5. – С. 69–73.
6. *Молотков А.И.* Основы фразеологии русского языка / А.И. Молотков. – М.: Наука, 1977. – 284 с.
7. *Назарова З.О.* Ишкямские фразеологии в этнокультурном контексте // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках / В.Н. Телия (отв. ред.) – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 174 – 179.
8. *Турута И.И.* Сложные новообразования в русскоязычных масс-медийных текстах / И.И. Турута // Семантика и прагматика языковых единиц в синхронии и диахронии: сб. науч. трудов. – ТНУ: Симферополь, 2010. – С. 112–115.
9. *Шанский Н.М.* Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – М.: Высшая школа, 1969. – 159 с.

*Демьяненко Н.Б., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В ПОЛЬСКОМ, УКРАИНСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В статье анализируются трансформации фразеологических единиц и их структурно-семантические типы в польском, украинском и русском языках.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологические трансформации, средства массовой информации.

PHRASEOLOGICAL TRANSFORMATION IN POLISH, UKRAINIAN, AND RUSSIAN LANGUAGES

The article analyzes the transformation of phraseological units and their structural and semantic types in Polish, Ukrainian, and Russian languages.

Keywords: *phraseological units, phraseological transformation, media.*

УДК 81'373.7=512.161

Дика Л.С., магістр

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТУРЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОЛОРИСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У цьому дослідженні на матеріалі сучасної турецької мови розглядаються фразеологізми з колористичним компонентом. Проаналізовано семантичні особливості кольоративу, виділено групи відповідно до семантики лексем. Велика увага приділяється найбільш частотним фразеологічним одиницям з компонентом білого, чорного, червоного кольорів.

Ключові слова: *фразеологізм, кольоратив, семантичний аналіз.*

Фразеологізми є унікальним явищем кожної мови світу, оскільки в них закладено інформацію про позамовну дійсність, що дає можливість досить влучно та образно відображати матеріальне і духовне життя певного народу, передавати його дух та колорит. У фразеологічному словнику української мови подано таке визначення: «Фразеологізми – це семантично зв'язні і структурно замкнені мінімальні синтаксичні одиниці з номінативною функцією в комунікативній системі мови, семантична структура яких не мотивується лексичними значеннями їх постійних компонентів» [9, с. 3]. Таким чином, фразеологізми утворюють специфічну систему одиниць кожної мови.

У мовознавстві є різні підходи щодо окреслення меж фразеології. Погляди представників широкого розуміння об'єкта фразеології полягають у тому, що до цього розділу слід віднести прислів'я, приказки, крилаті вислови, афоризми, цитати, сентенції, парадокси тощо. Вчені кваліфікують фразеологізми як стійкі фрази замкненого типу або фразеологічні одиниці предикативного характеру. Послідовниками цієї теорії є такі науковці, як А. Аксой, Д. Аксан, В. Архангельський, В. Виноградов, О. Кунін, О. Райхштейн, Л. Скрипник, В. Ужченко, М. Хенгірмен, І. Чернишова. Проте прихильники вузького підходу до меж фразеології стверджують, що вислови нефразеологічного типу, які співвідносяться з предикативними конструкціями, слід розглядати за межами фразеології. Тобто дослідники не включають прислів'я та приказки до складу фразеології. Прибічниками цього підходу є такі вчені, як Л. Авксентьев,